

voljno ili pod pritiskom napuštali zavičaj između dvaju ratova. Najbrojnija skupina istarskih emigranata bila je u Zagrebu. Daleko od rodnoga kraja počeli su se istarski emigranti okupljati u razne organizacije kao npr. Prosvjetno i potporno društvo *Istra* u Zagrebu, Društvo *Istra-Trst-Gorica* u Subotici, Društvo *Istra* u Osijeku itd.

Posljednja, treća cjelina *Tisak istarske emigracije u Zagrebu* (str. 156-257) prikazuje tisak istarske emigracije koji je jedini javni dokaz nacionalnoga kulturnoga rada. Zagreb je bio jedino mjesto u kojemu su istarski emigranti izdavali svoje vrlo zapažene tiskovine. Bili su to listovi *Istra*, *Mali Istranin*, *Istranin*, *Istarski glas* te kalendari *Emigrant*, *Soča* i *Jadranski kalendar*. Kalendari su, kao tiskane publikacije, bili tradicionalno i vrlo popularni vid komunikacije između nakladnika i čitatelja. Od prvoga do posljednjega broja autor donosi osvrtte i citate najznačajnijih članaka i autora svih spomenutih tiskovina. Najveću pažnju posvećuje najznačajnijem listu toga vremena – *Istri*, glasilu hrvatskoga i slovenskoga iseljeničtva, koji osniva Ernest Radetić. List najprije izlazi kao polumjesečnik, potom tri puta mjesečno i naposljetku kao tjednik. U jedanaest godina izlaženja, u *Istri* se mogu odrediti faze koje su vezane uz urednike lista (za uredništva Radetića, potom Ive Mihovilovića i Tone Peruška te naposljetku ponovno Radetića). Zbog talijanskoga pritiska, jugoslavenske su vlasti 1940. g. zabranile izlaženje lista, a nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske zabranjeno je izlaženje lista *Mali Istranin*, koji je Radetić također pokrenuo. Ovaj potonji list bio je namijenjen mlađim uzrastima, djeci osnovnoškolske dobi. Učenici istarskoga internata u Zagrebu izdali su svoj rukopisni list

koji su nazvali *Istranin*, a doživio je izdanje samo jednoga broja. Posljednji dio treće cjeline Šetić posvećuje osnivanju Istarske naklade i njenim izdanjima: listu *Istarski glas*, zbirci pjesama *Istrijanska zemlja* te ostalim tiskovinama istarskih emigranata. U zaključnim napomenama Šetić ističe kako se u svim tim tiskovinama podsjećalo na Istru, na prilike i stradanja istarskoga (hrvatskoga i slovenskoga) stanovništva. Iznoseći nevolje, emigrantski su listovi oštro osuđivali fašističke postupke, kao i sam fašizam koji je kao nedemokratski diktatorski režim poticao tiraniju i druge oblike zločina.

Na kraju valja napomenuti kako je ova studija dio projekta o hrvatskim integracijskim procesima koji su doveli do stvaranja neovisne hrvatske države. *Istra za talijanske uprave* vrijedan je prilog za upoznavanje opće istarske kulturne povijesti, ali i istarskog antifašizma koji je u njoj osobito naglašen. Stoga, neka Šetićeva knjiga bude preporuka svima koji žele bolje razumjeti kompleksno istarsko međuraće.

Željko CETINA, prof.

Juraj Batelja, *Stepinac i Istra* (predavanje), Državni arhiv u Pazinu, 24. veljače 2010. g.

Dr. sc. Juraj Batelja, hrvatski teolog i postulator kauze za proglašenjem svetim bl. Alojzija Stepinca, 24. veljače 2010. g. u Državnom arhivu u Pazinu, održao je predavanje pod naslovom *Istra i Stepinac*. U samom izlaganju istaknuo je da mu je želja biti objektivna i istinita te pravedna pred povijesnim činjenicama vezanim za osobu Alojzija Stepinca. Toj je želji pridodao i

molitvu da se blaženoga Stepinca proglasi svecem: *Upućujemo se prema spoznajama koje su vezane osobito uz događaje poslije Prvog svjetskog rata, za vrijeme Drugog svjetskog rata i poraća, jer tim je povijesnim činjenicama svjedok i sudionik naš blaženi Alojzije za čije se proglašenje svetim molimo, žrtvuujemo i čemu se radujemo.*

Batelja se kratko osvrnuo na biografiju Alojzija Stepinca i njegovu povezanost s Istrom. Rodio se 8. svibnja 1898. g. u selu Brezarić kraj Krašića, kada je Istra bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Maturirao je u Zagrebu 1916. g., a u svojstvu časnika sudjelovao je u vojnim postrojbama Monarhije na talijanskim bojišnicama oko Piave i Soče te je zarobljen u srpnju 1918. godine. Iz rata se kući vratio u proljeće 1919. g., kada je Italija već bila okupirala Istru. Godine 1924. otišao je na studij u Rim gdje je završio teologiju, te se 1930. g. zareadio. Njegov boravak u Rimu značio je oblikovanje njegova stava, i to ne samo prema svećenstvu na koje je gledao kao ideal. Naime, iskusio je tada i zebnju, koja ga je, kako je kasnije govorio, zahvatila oko srca kad je čuo usklik *Eviva Istria Italiana*. Po povratku iz Rima 1931. g. Stepinac je postao apostol kršćanskoga milosrđa, hrvatski samaritanac, brinuo se za smještaj siromašnih studenata prispijelih u Zagreb sa svih strana. Imenovan je nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva 1934. g. zagrebačkom nadbiskupu dr. Antunu Baueru, koji je umro 7. prosinca 1937. g., te je postao rezidencijalnim nadbiskupom i zagrebačkim metropolitom. Na početku svoje službe Stepinac donosi odluku da ne smije mirno šutjeti na nasilja koja nisu u skladu s katoličkim moralom i koji diraju u pravo Katoličke Crkve. To su, nastavlja

Batelja, misli odrednice njegova pastirskoga i biskupskoga programa.

Jedan od njegovih velikih uspjeha bilo je osnivanje 14 novih župa u gradu Zagrebu, čime je, između ostaloga, želio pripomoći i Hrvatima iz Istre za koje je organizirao prihvaćanje i smještaj u Zagrebu. Ponajviše ih je došlo iz Medulina i Rapca, primoranih napustiti domove zbog fašističke ideologije i talijanizacije Istre. Za njih su u jugozapadnom dijelu Zagreba – u prigradskom naselju Trešnjevka – uređena skloništa koja su kasnije prerasla u pravo naselje. Na inicijativu nadbiskupa Stepinca 1939. g. počele su pripreme oko izgradnje kapele i osnivanje nove župe za taj dio grada u kojem su najvećim dijelom živjeli Hrvati iz Istre. Tu je 1941. g. sagrađena kapelica koja je i danas duhovno središte toga dijela Zagreba. Prema Bateljino tumačenju, ne može se utvrditi je li nadbiskup Stepinac bio u Istri, no napomenuo je da se iz njegova dnevnika iščitava kako je s radošću primao svećenike koji su dolazili ili se vraćali iz Istre u Zagreb. Vlastitim sredstvima pomagao je rimsko školovanje i uzdržavanje bogoslova Miroslava Bulešića, svećenika i mučenika komunističkoga progona. Za njega je zapisao da je ponos i vijenac Katoličke Crkve u Istri. Tako u pismu ocu Stjepanu Sakaču u Rimu od 29. listopada 1940. g. piše: *Velečasni pater Sakač, primio sam Vaše pismo, i naredio isplatu za bogoslova Bulešića za pol godine kako ste pisali. Novac je uložen na knjižicu monsinjora Maderca kod dr. Slavnića, preporučujući se u molitve srdačno Vas pozdravlja Stepinac.*

Osvrćući se na šire nadbiskupsko Stepinčevo djelovanje, Batelja napominje kako je doista zastrašujuće slušati danas da nije svoga glasa podigao protiv nepravde učinjene zbog rasnih progona jer je to učinio u

javnoj propovijedi u zagrebačkoj katedrali 18. ožujka 1938. godine. Predavač je istaknuo kako je hrvatski katolički dnevnik *Hrvatska straža* pokušao objavljivati članke o pogubnosti rasne ideologije i nauka, o progonu Katoličke Crkve pod nacističkim režimom, no cenzura Kraljevine Jugoslavije te je članke zabranjivala. Nadalje, nastavlja Batelja, nadbiskup Stepinac 6. veljače 1943. g. velikim pismom veleposlaniku Italije u NDH u Zagrebu opisao je nedjela i zlodjela koje su talijanske postrojbe učinile u njegovu rodnom Krašiću, ubivši nekoliko žitelja i prouzročivši veliki strah. Ostatak predavanja autor je posvetio opisivanju humanitarne pomoći koju je nadbiskup Stepinac pružao potrebitima za vrijeme Drugoga svjetskoga rata te sudskom procesu komunističke vlasti protiv njega nakon rata. U tom poratnom kontekstu kratko se osvrnuo i na teško stanje Katoličke Crkve u Istri, zaključujući kako su Istra i Stepinac *združeni nepobitnim tragovima mučeničke krvi koje je prouzročio komunistički progon*, a o toj žrtvi se pred sudom moraju očitovati članovi kako Komunističke partije Jugoslavije tako i Komunističke partije Italije.

Izlaganje dr. Jurja Batelje u Državnom arhivu u Pazinu potaklo je veliko zanimanje prisutnih na što ukazuje i opširna rasprava o povezanosti Istre i Stepinca, ali i odnosa istarskoga klera i komunističke jugoslaven-ske vlasti nakon Drugoga svjetskoga rata. Pitanje Stepinčeva djelovanja u vrijeme prije i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i dalje je nedovoljno razjašnjeno te otvara nove izazove historiografiji, odnosno znanstvenomu – politički i vjerski neopterećenomu pristupu tomu problemu.

Milan RADOŠEVIĆ, prof.

Izložba *Omišalj iz Državnog arhiva u Rijeci* 3. X. – 9. X. 2008. godine

U petak 3. listopada 2008. g. u Državnom arhivu u Rijeci otvorena je izložba pod nazivom *Omišalj iz Državnog arhiva u Rijeci*. Autori su izložbe sâm ravnatelj Arhiva Goran Crnković, prof., i Theodor de Canziani, prof. Izložba je dokaz bogate omišaljske povijesti i kulturne baštine, a plod je uspješne suradnje Općine Omišalj i Arhiva u kojoj je otvorena do 9. listopada 2008. godine.

Kako navode autori, omišaljska arhivska građa ne nalazi se na jednom mjestu. Naime, Arhiv, koji treba sadržavati arhivsko gradivo cijele Primorsko-goranske županije, nije nikada preuzeo pismohranu nekadašnje općine Omišalj, pa je stoga veliki broj dokumenata izgubljen, a ostali je dio razasut u raznim hrvatskim arhivskim fondovima. Za postavljanje je ove izložbe uzeta građa iz fonda Zemaljskoga sabora Istre jer je Omišalj na o. Krku zajedno s drugim Kvarnerskim otocima bio u 19. st. i u počecima 20. st. u okviru pokrajine Istre sa sjedištem u Pazinu i Poreču u austrijskom dijelu Austro-Ugarske. U tom se fondu čuvaju materijali i podaci za Omišalj, i to pod kategorijama crkve, škole, cesta, voda i poljodjelstva. Autori navode i to da su dokumente iz razdoblja od 1808. do 1848. g. našli u fondu Riječkoga gubernija, a dokumente iz 20. st. od 1941. g. kada je Kr. Italija okupirala i tadašnje Hrvatsko primorje u fondu Riječke prefektуре. Dio su građe za izložbu autori uzeli i iz fonda Oblasnoga NO-a Rijeka, zatim Kotarskoga NO-a Rijeka (do ukinuća kotara 1967. g., imao je nadležnosti nad općinama